

Socijalizacija mladih u seoskoj i gradskoj porodici za radne uloge u društvu

Anđelka Milić

Od »ekonomsko-istorijskih potreba« pa do »sistema obučavanja dece« veliki je skok. Veći deo rada istraživača društvenog karaktera posvećen je ispunjavanju te praznine i pokazivanju kako se zadovoljavanje »potreba« društva priprema na neki polutajanstven način pomoću njegovih najintimnijih običaja.

(Risman, Usamljena gomila, 1956, str. 69)

U razvoju ljudskog saznanja očito je prisutan jedan ozbiljan nesklad; poznavanje prirode i spoljne sredine daleko je više napredovalo od saznanja o samom čoveku i društvu u kome živi. Ako želimo dalje da idemo u analizi ovog nesklada možemo da konstatujemo da su društvene nauke više postigle u saznavanju objektivnih zakonitosti razvoja i strukture društva, nego što su učinile na planu upoznavanja čoveka i njegovog razvoja u društvu. Proces socijalizacije koji je bitan za objašnjenje ovog odnosa postaje stoga sve više predmet istraživanja i tema za razmišljanje naučnika i istraživača niza disciplina.

Ovo što je rečeno uopšte za razvoj nauke, može se bez oklevanja primeniti i na našu nauku. Predstoji veliki napor da se izvrši sinteza brojnih istraživanja iz prošlosti sa savremenim dostignućima nauke, kako bi se upoznao specifičan karakter veze između pojedinca i društva u našim uslovima i objasnile određene pojave u ponašanju mladih. U odnosu na postavljene zahteve ovo saopštenje predstavlja jedan skroman prilog, pokušaj da se složen proces socijalizacije u jednom svom aspektu sagleda iz perspektive uloge porodice.

Namera nam je da u saopštenju, koristeći rezultate jednog istraživanja omladine u Srbiji¹ ukažemo na neke specifičnosti odvijanja procesa socija-

¹ Istraživanje je izvršeno u Institutu društvenih nauka u okviru projekta *Struktura i pokretljivost omladine Srbije*, 1969. godine. Ispitivani su srednjoškolci i zaposleni omladinci. Mi ćemo koristiti samo podatke dobijene u iskazima srednjoškolaca. Uzorak obuhvata 1952 učenika slučajno izabranih iz raznih sred. škola.

lizacije u našoj sredini. Pri tom moramo da skrenemo pažnju da se ne radi o istraživanju koje je sprovedeno isključivo u svrhe proučavanja ovog problema, te mnogi nedostaci analize, proizilaze iz činjenice da nismo raspolažali svim potrebnim podacima, ili smo morali da koristimo podatke prikupljene u druge svrhe.

Prethodni zadatak koji treba obaviti je određivanje pojma socijalizacije i s druge strane, uloge porodice u ovom procesu u sklopu savremenih društvenih kretanja. Što se tiče prvog ne želimo da se upuštamo u zamorno nabiranje raznih definicija i njihovu kritiku. Prihvat ćemo jednu od postojećih odredbi, koja u najvećoj meri odgovara cilju istraživanja i mogućnosti analize. Pod socijalizacijom podrazumevamo proces kojim se mlade generacije uvode u društveni život, prihvatajući putem učenja i drugih mehanizama i procesa, obrasce ponašanja i vrednosti određenog društva i njegove kulture. Ovo određenje se najčešće sreće u literaturi, mada spada u grupu onih koja se mogu opravdano kritikovati zbog ograničavanja procesa na jednosmeran uticaj društva na pojedinca, kao i zbog zanemarivanja procesa individualizacije ili personalizacije kao svoje dijalektičke antiteze. No, i pored svoje jednostranosti ovo određenje može uspešno da posluži kao polazni okvir za posmatranje uticaja društva u najširem smislu na pojedinca i njegov razvoj, utoliko pre što se ovaj uticaj može posmatrati u mnogobrojnim vidovima i oblicima čovekovog angažovanja u društvu.

U ovom slučaju mi ćemo se ograničiti na posmatranje jednog posebnog i veoma značajnog aspekta procesa podružljavanja — pripremanje mladih za obavljanje radnih obaveza u društvu. S obzirom na ovu nameru konkretizacija prethodno date odredbe sadržana je u tome da socijalizacija za radne uloge podrazumeva proces kojim se mladi pripremaju za obavljanje funkcionalno specijalizovanih uloga u okviru postojeće podele rada u društvu, pri čemu stiču znanja veštine i sposobnosti koje su potrebne za obavljanje tih uloga, i usvajanju vrednosti i normativa kojim se rukovode prilikom njihovog vršenja.

Drugi moment, bitan za teorijsko koncipiranje istraživanja je uočavanje promena do kojih je došlo u procesu socijalizacije, ciljevima i načinima njegovog sprovođenja i odgovarajućih promena u ulozi porodice. Promene, kako one koje se tiču procesa socijalizacije uopšte, tako i one u porodici uslovljene su procesima industrijalizacije i urbanizacije, kao opštim zakonitostima društvenog kretanja. Pri tom se ova zakonitost manifestuje kao sve veća funkcionalna specijalizacija i racionalizacija u svim oblastima društvene delatnosti, na jednoj strani, i istovremeno kao gubljenje čovekove celovitosti i neposrednosti njegovih veza sa drugima. Porodica prati ova kretanja tako što gubi svoju raniju opštu funkciju osnovne jedinice društvene organizacije i proizvodnje, dok se proces socijalizacije za radne uloge prilagođava situaciji u kojoj se proizvodnja obavlja van porodice, putem povezivanja niza specijalizovanih funkcija u okviru novonastale industrijske podele rada.

Ovim promenama, porodica se oslobađa nekih delatnosti i funkcija koje je tradicionalno obavljala, ali koje su joj bile pridodate nužnošću nerazvijenih proizvodnih snaga. Ona se usmerava sve više na svoju osnovnu i prirodnu funkciju, reprodukciju ljudske vrste, ali ne samo u smislu proste reprodukcije, već u smislu proizvodnje novih članova putem prenošenja društvenog i kulturnog nasleđa prethodnih generacija. Na opštem društvenom planu ova promena uloge porodice može se shvatiti u smislu specijalizacije za jednu funkciju, mada to nije ispravno kada se promena posmatra sa sta-

novišta porodice. Jer, kako kaže Šojh, ne radi se o funkcionalno-specijalnom zadatku porodice, u smislu u kojem se to može reći za obavljanje određenih radnih uloga pojedinaca u društvu, već je reč o jednom difuznom složenom procesu, u kome porodica prenosi na mlađe članove sva društvena iskustva, dostignuća i vrednosti za život u ljudskoj zajednici u datom istom trenutku.²

Porodica je stavljena u vrlo delikatan položaj kada se radi o pripremi mladih za radne uloge, isključenjem iz proizvodnog procesa. Ovu protivrečnost najviše osećaju roditelji, jer nisu više u stanju da decu upute u svako znanje, veštine i pravila za obavljanje određene uloge. Roditelji nisu više u položaju da unapred garantuju deci vršenje određene radne uloge u društvu i da ih upute u proces proizvodnje, kao što je to bio slučaj u preindustrijskim društvima, ili je još danas slučaj u porodicama koje se bave poljoprivrednom proizvodnjom.

Savremeno društvo nudi veliki broj raznovrsnih uloga i poslova, a roditelji često znaju samo za desetinu njih, pa čak i za njih mogu deci da ponude samo upoznavanja s »formalnim obavezama nekog posla, ali ne i sa samim procesom rada«.³ Porodica se prilagođava novonastaloj situaciji na taj način što svoju ulogu u procesu socijalizacije ograničava na davanje nekih opštih uputstava, upoznavajući mlade s nekim opštim pravilima, vrednostima i načinima ophođenja i ponašanja koji su potrebni za obavljanje svake uloge a ne neke određene. Isto tako, neposredniji uticaj porodice na izbor zanimanja dece transformiše se i ispoljava na opštijem nivou, usmeravanjem dece na određena područja društvene delatnosti koja obuhvataju niz zanimanja i poslova. Porodica se orijentiše na stvaranje motivacije za prihvatanje radnih uloga bez obzira na njihov konkretan sadržaj, kao i na razvijanje nekih osobina potrebnih za obavljanje svakog posla. Finalizaciju ovog procesa podrazumeva preme, tj. upućivanje u konkretne pojedinosti izvršavanja određenih radnih uloga kao i sticanje niza potrebnih znanja preuzimaju druge društvene ustanove, a najpre i najviše škola.

Naravno postoje varijacije u stepenu u kome porodica transformiše svoju ulogu u socijalizaciji u zavisnosti od jačine procesa industrijalizacije i urbanizacije u pojedinim društvima i u tim sredinama. Pri tom i u najrazvijenijim industrijskim društvima postoje razlike između seoskih i gradskih porodica u stepenu transformacije. Seoska sredina, bez obzira na sve promene koje doživljava i promene koje usvaja, ipak ostaje zatočenik tradicije. U nas je ovaj kontrast svakako veći s obzirom na relativno zakasneli razvoj našeg društva u celini. To naravno ne znači da se u selu ne dešavaju brze i burne promene koje su pre svega uslovljene velikim migracijama i mobilnošću društvene mobilnosti profesionalnom karijerom u gradu.⁴

Dualitet tradicionalnog i modernog, koji je naročito izražen na selu, iskazuje se u procesu socijalizacije mladih naporednim delovanjem različitih uticaja; roditelji su s jedne strane i dalje privrženi tradicionalnim vrednostima i pogledima na svet i život, što svakako ima posledica i na ponašanje mladih, s druge strane, na manifestovnom nivou pokušavaju da praću savremena kretanja, kako bi budućnost dece mogli uspešno da situiraju u nove tokove. Međutim, ni porodice u gradu nisu pošteđene sukoba različitih

² E. Schenck: *Predavanje iz sociologije porodice*. (Skripta), 1970, str. 42.

³ T. Scharmann, *Jugend in Beruf und Arbeit*, Stuttgart, 1965, str. 96.

⁴ Riesman ističe kao bitan činilac u menjanju tradicionalnog društvenog karaktera u karaktirizaciju usmeren, veliku pokretljivost stanovništva izazvanu industrijskom revolucijom i otkrićima novih kontinenata.

vrednosnih orijentacija i načina socijalizacije dece. Proces urbanizacije u punom naletu ruši tradicionalno ranoindustrijski mentalitet i način života gradske sredine, tako da ni porodice starosedilaca nisu lišene sukoba pogleda i shvatanja, i primene različitih načina i metoda socijalizacije.

Proučavanje socijalizacije za radne uloge obuhvata niz aspekata i pojava. Mi ćemo se ograničiti na dva pitanja, mada ni ona neće biti u potpunosti obuhvaćena:

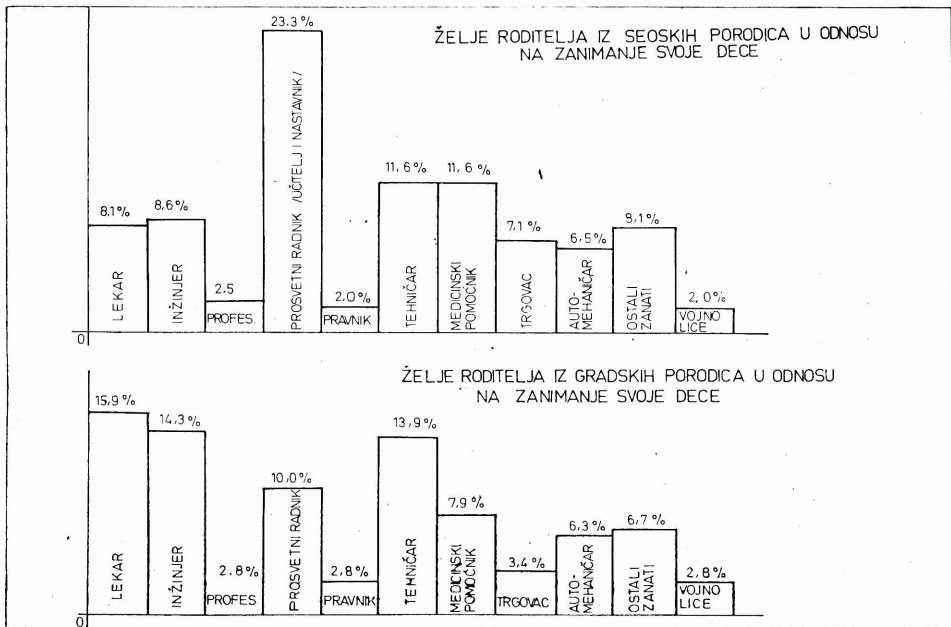
1. Uticaj porodice u gradskoj i seoskoj sredini na izbor zanimanja odnosno škole koju će dete pohađati, i
2. uticaj porodice na razvijanje odnosa prema radu, discipline i radnih navika kod dece.

Ovo su sigurno dva najznačajnija aspekta kako sa stanovišta razvoja ličnosti mladih, tako i sa stanovišta društvenog razvoja. Tradicionalni uticaji i mentalitet koji porodica, često i nesvesno prenosi na decu, postaju ozbiljna kočnica daljem industrijskom razvoju i postizanju pune efikasnosti. Pri tome ne treba ni isticati koliko stavovi, ponašanje i vrednosti prihvaćeni u ovoj oblasti ljudske aktivnosti determiniraju ponašanje pojedinca u svim ostalim sferama društvenog života i angažovanja.

Izbor zanimanja.

Bez obzira o kom tipu porodice se radi i u kakvim društvenim uslovima ona egzistira, roditelji uvek imaju izvesne želje, aspiracije u pogledu bogućnosti svoje dece. Te želje se, manje ili više, uvek vezuju za radne uloge, pri čemu postoji razlika u stepenu njihove konkretnosti i u načinu njihovog prezentiranja deci.

Želje roditelja u odnosu na buduću profesionalnu karijeru svoje dece sadrže dve karakteristične crte koje opisuju izbor roditelja u seoskim i gradskim porodicama (vidi u prilogu grafikon br. 1).

Grafikon br. 1

Zanimanja koja se najčešće javljaju u željama roditelja ista su za obe grupe porodica, s tim što postoje razlike u rangu koji zauzimaju. Tako kod roditelja zemljoradnika na prvo mesto, i to sa oko 30% dolaze prosvetni radnici (učitelji i nastavnici), na drugom mestu su tehničari i srednje medicinsko osoblje zajedno, a na trećem inženjeri i lekari. Kod gradskih porodica, naprotiv, na prvom mestu su lekari i inženjeri, zatim dolaze tehničari, a na trećem mestu su prosvetni radnici.

Druga karakteristika ove raspodele, koja istovremeno ukazuje na razlike između gradskih i seoskih porodica ogleda se u tome što je raspodela želja roditelja u gradu nešto ujednačenija i ravnomernija, tako da ne postoji izrazita koncentracija na pojedina zanimanja. Naprotiv u seoskim porodicama, naročito grupisanje kod prosvetnih radnika, čini distribuciju neravnomernom, sa izrazitim usponom i zatim padom.

Ova druga karakteristika pokazuje izvesnu jednostranost želja roditelja sa sela i njihovu orijentaciju na zanimanja ili grupe zanimanja koja su, ili tradicionalno prisutna na selu (učitelj kao pojam intelektualnog rada i obrazovanog čoveka), ili na ona koja su razvojem industrije snažno izbila u vrh željenih i traženih struka (tehničari, auto-mehaničari). No, ovakva orijentacija roditelja sa sela je sasvim razumljiva ukoliko se uzme u obzir nedostatak bližih kontakata i nepoznavanje industrijske i urbane sredine i mogućnosti koje ona nudi. Ali zato ponašanje roditelja iz grada zahteva drugačije objašnjenje. Jer, bez obzira na to što kod njih postoji ravnomernija raspodela, ipak se može konstatovati da želje nisu izašle iz okvira već tradicionalne podele rada i percepcije zanimanja i poslova koja odgovara tom nivou razvijenosti društva i njegovih proizvodnih snaga. Naime, u izboru roditelja iz grada pojavljuju se pretežno ona zanimanja koja se odlikuju izvesnom celovitošću, ili pak predstavljaju posebne sektore društvene delatnosti ili se odlikuju posebnom tehnologijom rada. Niz drugih ispitivanja u razvijenijim industrijskim zemljama pokazala su slične tendencije u izboru roditelja.⁵

To nas upućuje na zaključak da se u savremenim uslovima, uticaj roditelja nužno transformiše, a to naročito važi za roditelje iz grada, tako da se sve snažnije ispoljava kao uticaj na izbor vrste škole koju će deca pohađati i stepen obrazovanja koji će steći, a sve manje kao uticaj na izbor konkretne vrste zanimanja. Upravo u ovoj preorijentaciji roditelja uočava se suština transformacije koju doživljava društvo u celini, a zatim i porodica. Usled rastuće parcijalizacije rada i stvaranja niza novih zanimanja, pa čak i rastvaranja pojedinih zanimanja na poslove na odgovarajućim radnim mestima (što predstavlja vrhunac specijalizacije) roditelji se orijentišu ka nekim opštijim i stabilnijim standardima, a to je u sadašnjim uslovima, pre svega, stepen i vrsta obrazovanja.⁶

Obrazovanje postaje kako je to iz niza istraživanja evidentno, neophodan uslov i osnova za kasnije bavljenje određenim zanimanjem ili sticanje radnog mesta. Osim toga obrazovanje predstavlja, naročito za srednje slojeve gradske populacije, bitan stratifikacioni element, koji određuje ne samo pravac buduće radne karijere deteta, već i njegov društveni položaj u celini. U ovom saopštenju nećemo se zadržavati na ovom aspektu problema jer je dovoljno proučen i u našoj i u stranoj literaturi. Rezultati, koje smo

⁵ Tako Scharmann konstatuje i kod roditelja i kod učenika postojanje nesigurnosti i neodređenosti u pogledu želja za buduće zanimanje. Samo se jedna desetina opredeljuje za određena zanimanja i to uglavnom ona bliska industriji, dok se niz drugih zanimanja ili uopšte ne pominje ili se prihvata samo kao prelazna etapa u karijeri. Op. cit., str. 306.

dobili, uglavnom potvrđuju tendenciju reprodukovanja određene slojne strukture društva putem škole s nekim izuzecima karakterističnim za našu lokalnu tradiciju (npr. visoko učešće dece sa sela u gimnazijama u odnosu na decu iz nekih gradskih slojeva). Međutim, u ovim razmatranjima često se prenaglašava značaj materijalnog standarda porodice u opredeljivanju koju će školu deca pohađati i da li će je uopšte pohađati, a zanemaruje delovanje subjektivnog vrednovanja pojedinih vrsta škola i šansi koje one pružaju na planu lične promocije, koje roditelji prenose na decu i na taj način utiču na njihovo opredeljivanje i percepciju.

Podaci kojima mi raspoložemo ne omogućavaju proveru ove hipoteze, ali mogu da ilustruju ovakav način delovanja porodice i roditelja na izbor škole. Na pitanje, kojim su se razlozima i motivima rukovodili prilikom upisa u određenu školu, učenici su odgovorili samo u 13,5% slučajeva da su to bili materijalni razlozi (bilo da materijalna situacija porodice nije dozvolila upis u neku drugu školu, ili je u pitanju želja da se izborom određene škole, a preko toga i zanimanja u budućnosti poboljša lični materijalni položaj). Sličnu zastupljenost beleže i razlozi koji određen izbor škole objašnjavaju raznim pogodnostima i mogućnostima koje donosi bavljenje određenom vrstom zanimanja, dok treću i najbrojniju grupu razloga čine motivi subjektivne prirode, vrednovanja pojedinih zanimanja, njihovog sadržaja i drugih karakteristika. Imajući u vidu ove podatke, uz svu opreznost u pogledu njihove valjanosti, smatramo da se može zaključiti da se uticaj porodice ne ogleda samo u njenim materijalnim mogućnostima, već da u nekim slučajevima preovlađuje druga vrsta uticaja, zasnovana na prenošenju vrednosnih orijentacija i stavova roditelja, iz kojih onda sledi i konkretna vrednovanje određenih zanimanja i njihovih konstituivnih elemenata.

Dosadašnje razmatranje, međutim, ne daje mogućnosti da se utvrdi u kojoj meri su uticaj i nastojanja roditelja uspešni, u kojoj meri nailaze na otpor kod dece i na koji način se usmeravanje od strane roditelja vrši u porodici? Da bi to utvrdili, konstruisali smo na osnovu postojećih pitanja i odgovora jedan pokazatelj za merenje uspešnosti uticaja roditelja i načina njihovog uticanja.⁷ U pogledu metoda kojima se roditelji služe možemo razlikovati tri situacije. Najpre imamo slučaj kada se deca opredeljuju za zanimanje jednog od roditelja (najčešće je to slučaj za zanimanje oca). U tom slučaju postoji posredno stimulisanje i usmeravanje deteta od strane roditelja i porodice u celini. Posredstvom niza situacija, dete je u mogućnosti da vrlo rano stekne određenije predstave o vrsti i sadržaju poslova koji ulaze u sastav zanimanja kojim se bavi roditelj, kao i o njegovim nedostacima i prednostima. Ova prva saznanja rađaju radoznalost i želju da se još više sazna i nauči u čemu dete kasnije dobija i aktivniju i konkretniju pomoć roditelja, naročito ako je to u sklopu školskih predmeta. Osim toga, vrlo je bitan faktor za ovu vrstu opredeljivanja i činjenica da se dete razvija u određenoj duhovnoj klimi, usvaja određene poglede i shvatanja koja su u priličnoj meri profesionalno obojena, što utiče na kasniji samoizbor,

⁶ Do sličnih rezultata dolazi i Andre Michel. Referat: *Le rôle de la famille française dans l'orientation scolaire et professionnelle des jeunes*, podnet na Internacionalnom simpozijumu »Educational Function of the Family in the World today«, Varšava, 23—27. novembra, 1970. godine.

⁷ Ovaj pokazatelj ne meri stepene uticaja roditelja u smislu kontinuiranih numeričkih vrednosti, već pokazuje samo uspešnost, odnosno neuspešnost njihovog uticaja. Istovremeno omogućava i praćenje tri tipična metoda uticaja kojima se roditelji služe. Za njegovu konstrukciju upotrebljeno je nekoliko pitanja iz upitnika. Moramo da upozorimo da dobijene vrednosti u pojedinim modalitetima treba prihvatiti s rezervom, s obzirom da se radi o učenicima srednjih škola, čije buduće zanimanje nije određeno samo vrstom škole koju sada pohađaju, već i nizom drugih činilaca, koje nismo uzeli u obzir.

čak i u slučajevima kada roditelji ne žele takvu vrstu profesionalne karijer za dete. Pri tom, ne treba zaboraviti, da u svim ovim momentima bitan po sredni činilac predstavlja emotivna vezanost i identifikacija deteta sa roditeljima.⁸

Drugi način uticaja ispoljava se u direktnom i svesnom usmeravanju dece. Roditelji otvoreno izražavaju svoje želje, predočavaju prednosti svog izbora i ukoliko su obrazovaniji nastoje da deci pruže dodatna znanja, kako bi im omogućili što uspešniju karijeru u tom pravcu. U ovim slučajevima roditelji mogu da idu tako daleko u svojim nastojanjima da i nasilno pokušaju da realizuju svoje želje, što svakako može da ima loše posledice i n unutarporodične odnose i na samo formiranje ličnosti deteta.

Najzad treći način uticaja roditelja ispoljava se zapravo njihovim neangažovanjem, izvestan neutralan stav koji roditelji zauzimaju u odnosu na ovo pitanje. Roditelji se trude da izbegnu nametanje svojih želja i interesa žele da se dete osamostali i izvrši sopstveni izbor s kojim će se oni složiti. Ukoliko intervenišu, to je samo u vidu saveta ili pružanja neophodnih informacija potrebnih za samostalan izbor deteta. No, u ovu grupu uvrstili smo i one roditelje koji deci prepuštaju odluku, ne iz želje da se deca što pro samostale, već iz neinteresovanja i ravnodušnosti prema ovom problemu koja može biti posledica stava prema detetu uopšte, ili pak neznanja.⁹

Dobijeni rezultati dati su u tabeli u prilogu (tabela 1). Opređeljivanje za očevo zanimanje se ne javlja u seoskim porodicama, pošto su uzorkom obuhvaćena samo deca koja se školuju, te su prema tome usmerena na karijeru različitu od očeve. U gradskim porodicama, međutim, ova vrsta opređeljivanja je značajno prisutna i to naročito kod dece čiji su roditelji kvalifikovani radnici ili stručnjaci s fakultetom.

Najčešći način uticanja roditelja je ipak povremeno direktno usmeravanje i u gradskim i u seoskim porodicama (oko 70%). Razlike se međutim ispoljavaju kada se posmatra ishod ovakvog uticanja roditelja. Deca iz seoskih porodica u nešto većem postotku od gradske prihvataju želje roditelja, ali isto tako, samo sa znatno većom razlikom, i odbijaju da usvoje želje. U ovom drugom slučaju ne bismo smeli da tvrdimo da se radi isključivo o suprotstavljanju dece roditeljskim željama. Razlika u korist seoske dece, sigurno ne bi bila tolika da su seoska i gradska deca u potpunosti izjednačena u pogledu uslova za pohađanje raznih vrsta škola, što danas nije slučaj. Ni objektivnih teškoća, kao ekološki raspored pojedinih srednjih škola, saobraćajne veze i sl. onemogućavaju seoskoj deci da realizuju želje roditelja, koj su i sami prihvatili.

Međutim, kod treće vrste uticaja javljaju se indikativne razlike između seoskih i gradskih porodica. Roditelji iz grada u dvostruko većem broju ne koriste se mogućnošću direktnog uticaja na decu, već im prepuštaju izbor.

Na osnovu ovih rezultata, može se uz svu potrebnu opreznost doneti neki opštiji zaključak o ponašanju roditelja sa seba i iz grada prilikom izbora zanimanja za decu. Gradska porodica koristi više metoda i načina uticanja, bilo da je to rezultat objektivne situacije (kao što je to u slučaju opređeljivanja dece za očevo zanimanje) bilo da je subjektivno spremnija da prihvati i druge načine sem direktnog mešanja. Naravno, korišćenje ovih dru

Ova vrsta uticaja roditelja na izbor zanimanja dece izražava se pokazateljem koji se zove »konstanta poziva« (Berufskonstanz). Vidi, Jaide Walter, *Berufswahl*, München, 1961.

⁸ Na žalost u ovom istraživanju nismo imali mogućnosti da izdvojimo ove dve grupe roditelja, što je veliki nedostatak analize. No neki drugi podaci, omogućavaju da se na posredan način zaključi da je

⁹ Ibid., str. 194.

gih metoda zahteva veće angažovanje roditelja, njihovo veće obrazovanje, ali takođe pretpostavlja postojanje veće demokratičnosti i tolerancije u odnosima između roditelja i dece. Međutim, ove razlike, iako pokazuju izvesne nove tendencije u vaspitavanju dece u porodici, nisu u toj meri prisutne da bi se moglo govoriti o prevazilaženju tradicionalnih metoda. Činjenica je, kako smo to u komentaru podataka pokazali, da je metod direktnog uticanja i neposrednog usmeravanja roditelja najčešće prisutan i u gradskim i u seoskim porodicama. To sa svoje strane ukazuje na prisutnost i prihvatanje tradicionalnih metoda i postupaka u vaspitavanju dece, u čijoj osnovi se nalaze autoritarni odnosi u porodici. Ovo potvrđuje i podatak da ne postoje značajne razlike između seoskih i gradskih porodica u pogledu stepena autoritarnosti odnosa između roditelja i dece.

Razvijanje radnih navika i odnosa prema radu u porodici

Pripremanje mladih za radne uloge podrazumeva i razvijanje adekvatnog odnosa prema radu, radnih navika i discipline. Svakako da se ove vrednosti i osobine moraju sticati još od najranijih dana u porodici, a zatim školovanjem. Uloga porodice u razvijanju ovih osobina kod deteta ne prestaje njegovim polaskom u školu, već je upravo u školskom uzrastu najpotrebnije usaglašeno delovanje porodice i škole. Škola nije samo neophodan preduslov za ulazak u svet odraslih i dobijanje radne uloge, već je ona i te kako važna i sa aspekta vaspitavanja i socijalizacije mladih za prihvatanje radnih obaveza uopšte, rada kao takvog.

Svest o ulozi škole u ostvarivanju radne karijere i potrebi sticanja obrazovanja je, kako podaci pokazuju, prisutna i jasno izražena i kod roditelja i kod učenika. S jedne strane to pokazuju želje roditelja, a s druge, aspiracije samih učenika i stav prema potrebi sticanja visokog obrazovanja. Preko 60% učenika sa sela smatra da je potrebno steći najviše obrazovanje, čak ako to zahteva određene žrtve od njih, dok je kod gradske dece, a naročito one čiji su roditelji s visokim obrazovanjem, ovakav stav prisutan u više od 80% slučajeva. Ovako visoke aspiracije i roditelja i učenika mogu se ostvariti samo uz maksimalno ulaganje napora i obostrano angažovanje. U kojoj meri ovaj napor postoji? Odgovor na ovo pitanje pruža mogućnost da se posmatra i analizira uloga porodice u razvijanju odnosa prema radu, svesti o obavezama i disciplini, što predstavlja drugi aspekt socijalizacije mladih za radne uloge.

Uspeh u školi može da bude varljiv kriterij odnosa prema radu i razvijenosti radnih navika, ali ne u toj meri da se potpuno odbaci. U krajnjoj liniji, to je jedini objektivni kriterij za planiranje budućnosti i za roditelje i za učenike. Da bismo smanjili greške prilikom upotrebe ovog pokazatelja primenili smo dva načina merenja: jednom smo merili celokupni dosadašnji uspeh u školi, a drugi put samo uspeh u poslednjem razredu (vidi tabelu 2 u prilogu).

Rezultati u prvom merenju pokazuju postojanje razlika, mada ne značajnih, između dece iz gradskih i seoskih porodica. Učenici sa sela su manje zastupljeni u modalitetima dovoljnog i dobrog uspeha, a više u vrlo dobrom i odličnom. Međutim, kako u ovom slučaju i uspeh u osmogodišnjoj školi ulazi u konačni pokazatelj uspeha, to se bolji uspeh učenika sa sela može pripisati i nešto blažim kriterijima ocenjivanja u seoskim školama. S toga smo pristupili analizi drugog pokazatelja, mada ni u ovom slučaju nije eli-

minisano delovanje različitih kriterija ocenjivanja, samo sada u odnosu na razne vrste srednjih škola. Međutim, u ovom slučaju oni nisu toliko značajni da bi se dobijene razlike mogle pripisati samo njima. U ovom drugom slučaju razlike po svim modalitetima su neznatne, sem u jednom slučaju. Nedovoljan uspeh imaju u dvostruko većem iznosu učenici iz gradskih porodica, odnosno, ukoliko se njihovo učešće posmatra u odnosu na ukupan broj učenika sa ovim uspehom 8%. Ovaj podatak je nesumnjivo značajan i indikativan za ulogu porodice i roditelja i njihov uticaj na vaspitavanje mladih. Naime, pokazuje se da delovanje roditelja i porodice, što se tiče uspeha u školi, nastupa u jednoj kritičnoj tački. Ponašanje i postupci roditelja povezuju se s neuspehom učenika, dok na uspeh nemaju dejstva. Pri tom je očigledno da su ovi postupci i ponašanje roditelja prisutniji u gradskoj nego u seoskoj porodici.

Iz ovoga proizilazi opravdana želja da se utvrde elementi ponašanja roditelja koji dovode do ovih razlika i do većeg neuspeha učenika iz grada. Jedan od načina da se ovo utvrdi je analiza stepena i vrsta nadzora i kontrole koju roditelji vrše nad decom, bilo da se radi o urednom obavljanju školskih obaveza ili o drugim aktivnostima dece.

Dobijeni rezultati (tabela 3 u prilogu) međutim, ne potvrđuju naša očekivanja. Roditelji iz grada u većem broju primenjuju kontrolu i nadzor nad decom, te prema tome ovaj momenat ne može da objasni dobijene razlike u uspehu u školi. Pri tom treba primetiti da su porodice iz grada u povoljnijem položaju da vrše nadzor, prvo zato što su roditelji obrazovaniji, tako da mogu da proveravaju znanje dece, a drugo, zato što su prisutni tokom celog školovanja dece.

Izgleda, međutim, da odvajanje od porodice radi školovanja ima presudniju ulogu u ponašanju dece sa sela, a i njihovih roditelja, i da se ovaj momenat može uspešno primeniti i u objašnjenju razlika u uspehu. Odlazak na školovanje i za roditelje i za decu na selu predstavlja veliku neizvesnost, što ponašanje i jednih i drugih čini daleko odgovornijim i ozbiljnijim. Neuspeh i za jedne i za druge znači pravu katastrofu, te otuda svakako i veća motivisanost seoske dece da uspešno završe školu. Svemu tome treba dodati i činjenicu da se seoska deca uopšte ranije osamostaljuju i prihvataju neke dužnosti i obaveze, što nije slučaj s decom u gradu.

Gradska deca su u sasvim drugačijoj poziciji jer im ne pretili, ni u slučaju neuspeha, bitna promena u odnosu na opštu životnu situaciju u kojoj se već nalaze. S druge strane, ni roditelje neuspeh dece ne zabrinjava u toj meri, jer se uvek gaji nada da će se propušteno nadoknaditi uz malo više roditeljskih žrtava i strpljenja. Svakako da ova lagodnija i bezbrižnija situacija, koja uopšte karakteriše porodicu u gradu, utiče na češće javljanje neuspeha kod gradske dece, bez obzira što njihovi roditelji imaju više mogućnosti da vrše nadzor i usmeravanje i to zaista i čine.

Veća opuštenost i manja spremnost na žrtve i napore, što karakteriše atmosferu u kojoj se razvijaju i vaspitavaju deca u gradu izgleda može da objasni i izvesne karakteristične razlike u stavu prema radu ove dece u odnosu na seosku. Naime, rezultati (tabela 4 u prilogu) pokazuju da se ova razlika pojavljuje u dva karakteristična vida: seoska deca znatno ređe prihvataju stav da se treba baviti samo poslovima koji se vole i obratno, češće zastupaju stav da je rad kao takav neophodan te treba prihvatiti svaku vrstu posla, bez obzira na to kako se ličnost odnosi prema njemu. Iako razlike nisu statistički značajne kao tendencije, one su vredne daljeg pro-

učavanja. Pri tom valja primetiti da se one u potpunosti uklapaju u prethodne nalaze i objašnjenja data u vezi s razlikama uspeha u školi, kao i u vezi s načinom i metodama uticaja i delovanja roditelja na decu u ovim dvema grupama porodica.

Završne napomene

U pokušaju da sumiramo rezultate dosadašnje analize dolazimo do dva karakteristična momenta u procesu socijalizacije mladih u gradskim i seoskim porodicama. S jedne strane ne postoje bitne razlike u načinu ponašanja roditelja i metodama koje upotrebljavaju kada se radi o ovom aspektu socijalizacije. U ponašanju roditelja obe grupe prisutna su tradicionalna shvatanja podele rada u koju treba da se uključe deca, kao i tradicionalna vrednovanja zanimanja, ali isto tako i svest o potrebi sticanja obrazovanja i školovanja kao garancije uspešnosti radne karijere. Drugim rečima u svesti i ponašanju roditelja prepliću se snažno i elementi tradicionalnog i savremenog pogleda na život. No, činjenica je takođe da se celokupni proces usmeravanja dece i pripremanja za vršenje radnih uloga odvija u atmosferi autoritarnih odnosa između roditelja i dece, što podjednako važi za obe grupe porodica. Doduše u porodicama u gradu u većoj meri su prisutni i savremeniji postupci i ponašanje roditelja, ali se ne bi moglo tvrditi da su oni isključiva posledica razvijenije svesti roditelja iz ove grupe o potrebi tolerantnijeg odnosa prema deci. Ukoliko je do takvog razvoja zaista došlo, onda je to samo u izvesnim grupama gradskih porodica, onih s višim obrazovanjem.

Druga konstatacija koja proizilazi iz ovog istraživanja je da se nije mogla ustanoviti veza između određenih načina ponašanja roditelja i nekih njihovih postupaka i samog ponašanja dece. U ovoj konstataciji krije se jedna bitna napomena za istraživanje procesa socijalizacije u gradskim i seoskim porodicama. Naime, očigledno je da uzroci ponašanja mladih kao i stavova koje zauzimaju ne leže samo u ponašanju i shvatanjima roditelja, niti isključivo u strukturi porodičnih odnosa i razlikama koje se eventualno mogu javiti u tom smislu između porodica na selu i u gradu. Pored ovih činilaca, izgleda da veliku ulogu, bar što se tiče aspekta socijalizacije koji smo mi istraživali, imaju sredina i objektivni uslovi i karakter osnovne delatnosti, koji svi skupa određuju situaciju u kojoj je smeštena porodica. Gradska sredina, kao globalni okvir u koji se smešta porodica, nameće drugi način života, druge vrednosne orijentacije i drugačiji odnos prema životu i radu, što se sve na specifičan način reflektuje u opštoj porodičnoj atmosferi, nezavisno od njenih strukturalnih i drugih odlika. To što razdvaja ove dve vrste porodica, a posledica je opštih uslova u koje su one smeštene, moglo bi se izraziti kao nepostojanje spremnosti za napore i odricanja, naročito u dužem periodu, izvesna opuštenost u ponašanju i veća plastičnost i prilagodljivost različitim situacijama. Deca i roditelji iz seoskih porodica su već prirodom svoje osnovne delatnosti orijentisane ka većim naporima i odricanjima što svakako ima uticaja na njihovu veću motivisanost da istraju u ostvarivanju svojih želja. Oni su u celini manje skloni rizicima, manje se prepuštaju subjektivnim osećanjima i potrebama, shvatajući svoje obaveze, kad ih jednom prihvate, kao objektivno determinisane.

Ove razlike između gradskih i seoskih porodica, bitne za odvijanje procesa socijalizacije mladih, ne mogu se smatrati potvrđenim ovim istraživanjem i dobijenim podacima. Ovi zaključci su više proistekli iz naslućići-

vanja i nagoveštaja koje daju rezultati koje smo komentarisali. Stoga smatramo da bi bilo vrlo korisno da se u sledećim istraživanjima daleko više pažnje posveti onim činiocima koji utiču na ovakvu karakterizaciju opšte porodične atmosfere u gradskim i seoskim porodicama i njihovom delovanju na uobličavanje ponašanja i stavova mladih. Istraživanje, čije rezultate smo izneli, nije međutim u svom osnovnom konceptu bilo orijentisano na ova pitanja, pa stoga nije moglo ni da pruži ništa više osim naslućivanja.

PRILOG

Tabela 1

Uticao roditelja u izboru zanimanja dece u seoskoj i gradskoj porodici

Vrsta porodice	Metode i posledice uticaja roditelja				UKUPNO
	Deca biraju očevo zanimanje %	Roditelji neposredno utiču		Roditelji imaju neutralan stav %	
		Deca prihvataju želje roditelja %	Deca odbijaju želje roditelja %		
Seoska porodica	—	51,0	39,3	10,3	231 100,0
Gradska porodica	12,3	42,0	25,5	19,1	1045 100,0
UKUPNO	139	555	358	224	1276

Tabela 2

Uspeh dece u školi iz seoskih i gradskih porodica

Vrsta porodice	Uspeh u školi celokupni					Uspeh u poslednjem razredu					
	Dovoljan	Dobar	Vrlo dobar	Odličan	Ukupno	Nedovoljan	Dovoljan	Dobar	Vrlo dobar	Odličan	Ukupno
Seoska porodica	3,1	26,9	48,4	21,4	252 100,0	4,3	18,6	40,0	22,2	10,3	252 100,0
Gradska porodica	7,1	31,7	42,2	18,8	1117 100,0	8,2	18,5	44,2	17,9	11,1	1117 100,0
Ukupno	88	423	594	264	1369	104	254	605	256	150	1369

Tabela 3

Nadzor roditelja u seoskim i gradskim porodicama

Vrsta porodice	Nadzor roditelja				UKUPNO
	Redovno i planski vrše nadzor	Neredovno, ali vrše nadzor	Imaju poverenja u decu	Ne vrše nikakav nadzor	
Seoska porodica	26,3	22,6	48,9	2,0	243 100,0
Gradska porodica	37,3	22,6	38,2	1,8	1155 100,0
Ukupno	499	319	564	26	1408

Tabela 4

Stav prema radu dece iz seoskih i gradskih porodica

Vrsta porodice	Stav prema radu dece				UKUPNO	
	Rad je tegoba, te ga treba izbegavati	Treba raditi samo poslove koji se vole	Bitna je zarada, a ne šta se radi	Bez rada se ne može te treba svaki posao prihvatiti		
Seoska porodica	3,1	23,9	10,9	62,7	255	100,0
Gradska porodica	3,1	32,2	9,8	54,8	1146	100,0
Ukupno	44	430	141	786	1401	

Summary:**SOCIALIZATION OF THE YOUTH IN RURAL AND URBAN FAMILIES FOR A WORKING ROLE IN SOCIETY**

Using the results of a research project on the youth in Serbia, the authoress point to the specificity of the unfolding process of socialization in the Yugoslav environment, and particularly to the role of the family in society. Of the numerous aspects of that process, the following two are discussed in this article: 1. the influence of the family in both urban and rural settings on the choice of profession and the school which the children will attend, and 2. the influence of the family on the development of a relationship towards work, discipline and work habits among children.

Резюме:**СОЦИАЛИЗАЦИЯ МОЛОДЕЖИ В СЕЛЬСКОЙ И ГОРОДСКОЙ СЕМЬЯХ В ОТНОШЕНИИ СТЕПЕНИ УЧАСТИЯ В ОБЩЕСТВЕ**

Пользуясь результатами одного исследования о вопросах молодежи в Сербии, автор указывает на особенные явления в развитии процесса социализации югославской среды и особое внимание уделяет роли семьи в социализации участия в обществе. Из многих видов этого процесса в статье приводятся два следующие вида: 1. Влияние семьи в городских средах на выбор занятия т. е. школы для детей, и 2. Влияние семьи на развитие отношений к работе, дисциплине и работоспособности у детей.